

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X
December/ Aralık 2020, 24 (3): 1475-1496

Kur'ân'da Kozmik Kıyamet ile Hesap Gününün İç İçeliği ve Yoruma Etkisi

Intertwined Narration of Cosmic Qiyāmat and Doomsday in the Qur'ān and Its Effects to Interpretation

Nurdane Güler

Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı
Assistant Professor, Kırıkkale University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Tafsīr
Kırıkkale, Turkey

nurdaneguler@kku.edu.tr

orcid.org/0000-0002-2133-9252

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 24 August / Ağustos 2020

Accepted / Kabul Tarihi: 13 December / Aralık 2020

Published / Yayın Tarihi: 15 Aralık / Aralık 2020

Pub Date Season / Yayın Sezonu: December / Aralık

Volume / Cilt: 24 **Issue / Sayı:** 3 **Pages / Sayfa:** 1475-1496

Cite as / Atıf: Güler, Nurdane. "Kur'ân'da Kozmik Kıyamet ile Hesap Gününün İç İçeliği ve Yoruma Etkisi [*Intertwined Narration of Cosmic Qiyāmat and Doomsday in the Qur'ān and Its Effects to Interpretation*]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 24/3 (Aralık 2020): 1475-1496.

<https://doi.org/10.18505/cuid.784578>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuid>

Abstract: In Arabic and Turkish dictionaries, *qiyāmat* has a meaning that includes both the end of the world and the day of reckoning. In the Qur'ān, apocalypse is used for referring to *the Day of Judgment*. The end of the world is described mostly by *as-sāa* and similar words. First, in order not to cause any confusion, we will use *cosmic qiyāmat* for the event which will take place after the first blowing of the trumpet and which is called *as-sāa* by Qur'ān. We will use *qiyāmat/doomsday* for the event which will take place after the second blowing of the trumpet. According to Qur'ān, the cosmic *qiyāmat* begins with the first blowing of the trumpet. Its characteristic features are, such as a violent shaking, splitting of the sky, walking of the mountains hitting each other like clouds of dust, darkening of the stars, extinction of the sun and the moon at the same time, overflowing and boiling of the seas, and transformation of the world into a plain platform where there is neither a pit nor a mound after all. On the other hand, *qiyāmat/doomsday* begins with the second blowing of the trumpet. Since the sky has already opened and the earth has flattened like stretched animal skin as a result of the cosmic *qiyāmat*, the place is ready. Then people rise from their graves. They are sent in groups to the location of reckoning. There is a court before which no one is subjected to any unfairness; and at the end, there is heaven or hell. There are depictions of apocalypse in many chapters of Qur'ān. In these depictions, it is not clear whether it is the cosmic *qiyāmat* or the *qiyāmat/doomsday*. Qur'ān usually begins with depicting cosmic *qiyāmat* and lasts with portraying *qiyāmat/doomsday*. Namely, both processes are intertwined. This fact causes confusion between the depictions of cosmic *qiyāmat* and the ones of reckoning day. For example, the first 5 verses of Surah *al-Qāri'ah* describe the cosmic *qiyāmat*. *Al-Qāri'ah* is one of the names of the cosmic *qiyāmat*. It is portrayed as a terrible disaster, terrible voice and heart breaking horror. At that moment, people will be thrown here and there like blades around the fire. The mountains will be like coloured wool scattered around. Then the following verse describes the positions of those whose scales are heavy or light. As seen, after a terrifying short scene of cosmic *qiyāmat*, the verses rapidly pass to describe *qiyāmat/doomsday*. This is normal considering the dynamic perspective of Qur'ān. However, some commentators have linked the depiction in the first five verses to the following verses and interpreted it as the *qiyāmat/doomsday*. They tried to justify this through strained interpretations. The same is also true for Surah *az-Zalzalah*. The first five verses of this surah depict violent quakes, shedding of the heaviness of the earth, astonishment of the human being who are crying "what is happening to this?!". It is certain that violent quakes are referring to cosmic *qiyāmat*. The shedding of heaviness of the earth is interpreted as earth's turning upside down. Some commentators claim that the heaviness of the earth means "humans and jinn". They say that this verse articulates the resurrection. In this case, for a meaningful integrity, the two following verses must be replaced. The earth reveals the dead that it has hid underground through resurrection. The reckoning begins and the earth speaks. Human become surprised by this and express their astonishment by crying, "what is happening to this (earth)". However, in such an interpretation, although a meaningful integrity is created via making a replacement, it is not easy to find a place for the following verse "People leave their graves in groups" (*az-Zalzalah* 99/6). It is reasonable to accept that the first five verses belong to the cosmic *qiyāmat* and the sixth verse belongs to the Day of Judgment. Because, as from the sixth verse, like in the previous chapter, it is mentioned that people will be removed from their graves in groups. Despite the confusion we have mentioned, this surah is also interpreted as if the whole surah belonged to *qiyāmat/doomsday* via linking the previous verses to the next verses, similar as in the Surah *al-Qāri'ah*. A similar confusion also exists in the Surah of *al-Infītār*, *al-Inshiqāq* and *at-Takwīr*. The examples clearly revealed the intertwining between the cosmic *qiyāmat* and the *qiyāmat/doomsday* depictions in the Qur'ān.. Knowing the intricacy between the processes of apocalypse scenes in Qur'ān will be a signal for a more accurate interpretation.

Keywords: Tafsīr, Qiyāmat, Cosmic Qiyāmat, Doomsday, Sūr

Kur'ân'da Kozmik Kıyamet ile Hesap Gününün İç İçeliği ve Yoruma Etkisi

Öz: Arapça ve Türkçe lügatlerde *kıyamet* hem dünyanın sonu hem de hesap gününü içeren bir anlama sahiptir. Kur'ân'da kıyamet *kıyamet günü* tamlamasıyla *yeniden diriliş ve hesap günü* anlamında kullanılmıştır. Dünyanın sonu/helaki anlamında ise en çok *es-sâetu* kelimesi ve bu âni çeşitli şekillerde niteleyen kelimeler kullanılmıştır. Öncelikle bir karışıklığa yol açmamak üzere, birinci sûrun üfürülüşü ile gerçekleşecek olan ve büyük çoğunlukla *es-sâetu* kelimesiyle ifade edilen kıyamet için *kozmik kıyamet*; ikinci sûrun üfürülüşü ile gerçekleşecek olan ve yeniden diriliş ve hesabı ifade eden kıyamet için *kıyamet/hesap günü* belirlemesinin kullanıldığını belirtmek gerekir. Kozmik kıyamet, Kur'ân'da birinci sûrun üfürülüşü ile başlar. Şiddetli sarsıntı, göğün yarılması, dağların birbirine vura vura toz duman olarak bulutlar gibi yürüyüşü, yıldızların kararıp dökülmesi, güneş ve ayın sönüp dürülmesi, denizlerin taşıp kaynarak yok olması, bütün bu olanlardan sonra dünyanın ne çukur ne de tümsek bulunmayan bir düzlük haline dönüşmesi kozmik kıyametin özellikleridir. Kıyamet/hesap günü ikinci sûr ile başlar. Kozmik kıyamet sonucunda gök açılmış, yer gerilmiş hayvan derisi gibi dümdüz olmuştur. Bu ortamda insanlar kabirlerinden yeniden dirilişe kalkarlar. Gurup gurup olarak hesap yerine sevk edilirler. Ardından kimseye zerre miktarı haksızlık edilmeyen bir mahkeme ve nihâyetinde cennet veya cehennem vardır. Kur'ân'da kıyamet ile ilgili tasvirler pek çok sûrede yer alır. Bu tasvirlerde kozmik kıyamet ve kıyamet/hesap günü kesin hatları ile belirli değildir. Kur'ân'da genellikle kozmik kıyametle başlayan tasvirler kıyamet/hesap günü anlatımlarıyla son bulur. Her iki süreç iç içedir. Dolayısıyla öndeki kozmik kıyamet tasvirlerinin, arkadan gelen kıyamet/hesap günü anlatımlarına hamledilmesine sık rastlanır. Bu durum kozmik kıyamet ve kıyamet/hesap günü tasvirlerinin birbirine karışmasına yol açmaktadır. Örneğin *Kâria* sûresinde ilk 5 âyet kozmik kıyameti anlatır. *Kâria* kozmik kıyametin isimlerinden biridir. Korkunç felaket, korkunç ses ve yürekleri hoplatan dehşet olarak ifade edilmiştir. İnsanlar o anda ateş etrafındaki pervaneler gibi oraya buraya savrulacaklardır. Dağlar atılmış renkli yün gibi olacaktır. Bu tablonun ardından gelen âyet tartıları ağır ve hafif gelenlerin hallerini anlatır. Dehşetli kısa bir kozmik kıyamet sahnesinden süratle kıyamet/hesap gününe geçilmiştir. Kur'ân'ın dinamik uslubu içinde bu normal bir durumken, bazı müfessirler ilk beş âyette çizilen tabloyu ardından gelen hesapla ilgili âyetlere bağlayarak kıyamet/hesap gününe maletmiş ve zoraki izahlarla açıklamaya çabalamışlardır. Aynı durum *Zilzâl* sûresinde de söz konusudur. Bu sûrede ilk beş âyet, sûreye aynı zamanda isim olan şiddetli sarsıntıları, yerin ağırlıklarını atışını, insanın bu durum karşısında "*buna ne oluyor*" diyerek hayretini ve yerin Allah'ın kendisine bildirdiği haberleri anlatışını resmeder. Şiddetli sarsıntıların kozmik kıyametin tezahürü olduğu kesindir. Yerin ağırlıklarını atması, yerin içinin dışına çıkarak altüst olması olarak tefsir edilmiştir. Yerin ağırlıklarını "insanlar ve cinler" olarak tefsir edenler bu âyetin yeniden dirilişi ifade ettiğini söylerler. Bu durumda anlamlı bir bütünlük için arkadan gelen iki âyetin yer değişmesi gerekir. Yer içinde gizlediği ölüleri yeniden dirilişle açığa çıkarır. Hesap başlamıştır. Yeryüzü dile gelip üzerinde işlenen her şeyi anlatmaktadır. Onun bu işlevi karşısında insan şaşırılmış ve "buna ne oluyor" diyerek şaşkınlığını ifade etmiştir. Fakat bu durumda her ne kadar takdim tehir ile anlamlı bütünlük oluşturulsa da ardından gelen "*İnsanlar bölük bölük kabirlerinden çıkarlar*" (ez-Zilzâl 99/6) âyetine yer bulmak kolay olmaz. Makul olan ilk beş âyetin kozmik kıyamete, altıncı âyetin ise kıyamet/hesap gününe ait olduğunu kabul etmektir. Çünkü bir önceki sûre gibi altıncı âyetten itibaren insanların bölük bölük kabirlerinden kaldırılıp, zerre miktarı hayır işleyen de, zerre miktarı şer işleyen karşılığını göreceği bildirilmiştir. Bahsettiğimiz mahzurlarına rağmen bu sûre de *Kâria* sûresinde olduğu gibi önceki âyetler sonraki âyetlere bağlanarak sürenin tümü kıyamet/hesap günü manzaraları olarak tefsir edilmiştir. Bahsi geçen surelerde parmak bastığımız durum *İnfîtâr*, *İnşikâk* ve *Tekvîr* sûrelerinde de mevcuttur. Örnekler Kur'ân'da kozmik kıyamet ve kıyamet/hesap günü tasvirleri arasındaki iç içeliği açıkça ortaya koymuştur. Kur'ân'da mevcut kıyamet sahnelerinde bu özelliğin bilinmesi daha isabetli tefsir için uyarıcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kıyamet, Kozmik Kıyamet, Hesap Günü, Sûr.

Giriş

Yüce kitabımız Kur'ân'da ahiret hayatı iki süreç halinde yer alır. Her iki süreç de mahiyetini bilmediğimiz *sûrun* üflenışı ile başlayacaktır. “*Sûr'a üflenir ve Allah'ın dilediği kimse-ler dışında göklerdeki herkes ve yerdeki herkes ölür. Sonra ona bir daha üflenir, bir de bakar-sın onlar kalkmış bekliyorlar.*”¹ *Sûrun* ilk üflenışı, dünyanın içinde bulunduğu evrenle birlikte harap edilerek başka bir mekâna dönüşünü sağlar. “*Sûr'a bir defa üfürülünce, yeryüzü ve dağ-lar kaldırılıp birbirine bir çarptırılınca, işte o gün olacak olmuş (kıyamet kopmuş) tur.*”² *Sûrun* ikinci üflenışı ise yeniden dirilişi ve herkesin yaptıklarının hesabını vereceği kılı kırk yaran mahkemeyi gerçekleştirir. Birinci süreç tamamlanmış kâinat bambaşka bir hale gelmiştir. “*Bir gün gelecek yer başka yere, gökler de başka göklere dönüştürülecek.*”³ *O gün insanlar amellerinin kendilerine gösterilmesi için bölük bölük kabirlerinden çıkacaklardır. Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onun mükafatını göreceklerdir. Kim de zerre ağırlığınca bir kö-tülük işlerse onun cezasını göreceklerdir.*”⁴ Genel anlamda *kıyamet* denilen bu iki ayrı süreç Kur'ân'ın pek çok sûresinde çok canlı tasvirlerle yer alır.⁵ Aslında Kur'ân'da yer alan tüm tasvirler çok canlıdır.⁶ Fakat *kıyamet* tasvirlerinde ilave olarak birinci *sûr* ile gerçekleşecek olan kozmik *kıyamet* ile ikinci *sûrun* neticesi olan yeniden diriliş ve hesap anlatımları öylesine iç içedir ki, müfessirlerin yorumlarında bu iki süreç birbirine karışmıştır. Örneğin *Kâria* sûresinde ilk beş âyetin kozmik *kıyamete*, ardından gelen âyetlerin hesap gününe aidiyeti makul görünmektedir. Fakat daha çok ya sadece *kâria* kelimesi kozmik *kıyamete*, diğer âyetler hesap gününe ait olarak yorumlanmış veya baştan itibaren tüm âyetler hesap gününe hamledilmiştir. Aynı durum *Zilzâl* sûresinde ve daha birçok sûrede söz konusudur.

Kur'ân'da *kıyamet* kelimesi ileride açıklanacağı üzere “ayağa kalkma/ayakta durma” olan sözlük anlamıyla tam örtüşür şekilde sadece “yeniden diriliş (yeniden ayağa kalkma)” ve “hesap (huzurda durma)” anlamlarındadır. Dünyanın sonu/helaki anlamında ise en çok *es-sâetu* kelimesi ve bu âni çeşitli şekillerde niteleyen *el-kâria*,⁷ *el-hâkka*,⁸ *et-tâmmeh*⁹ gibi kelimeler kullanılmıştır. Kur'ân'da terim olarak da birbirinden ayrılan iki sürecin kendine has nitelikleri olduğu gerçeğini gözden kaçırmamak gerekir. Zira ancak bu şekilde her süreci kendi özellikleri çerçevesinde tanımak mümkün olacaktır. Fakat *kıyamet* kelimesinin hem Arapça'da hem de Türkçe'de iki süreç için ortak kullanılması bizi süreçleri birbirinden ayırma imkânından yoksun bırakmaktadır. Dolayısıyla süreçleri birbirinden ayırabilmek için öncelikle her iki süreci kesin olarak ayırıcı kavramlar belirlenmelidir.

Yukarıda bahsedildiği gibi Kur'ân'da gerek dünyanın sonu gerekse hesap ile ilgili anlatımlar ilk bakışta anlaşılacak kadar iç içedir. Bu nedenle tefsirlerde çoğu zaman bu iki farklı olay arasında tam bir ayırım yapılmadığı gözlenir. Bu durum ister istemez bir kafa karışıklığına yol açmaktadır. Bizim bu makalede amacımız, Kur'ân'da *kozmetik kıyamet* ve *hesap*

¹ Kur'ân-ı Kerim Meâli, çev. Halil Altıntaş & Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), ez-Zümer 39/68.

² el-Hâkka 69/13.

³ İbrâhim 14/48.

⁴ ez-Zilzâl 99/6-8.

⁵ Abdullah Emin Çimen, “Kur'ân-ı Kerim'de Bazı Kıyamet Sahneleri”, *Din ve Hayat* 16 (Haziran 2012), 34.

⁶ Seyyid Kutub, *Kur'anda Kıyamet Sahneleri*, çev. Süleyman Ateş (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.), 5.

⁷ Faruk Tuncer, *El-Hakka Suresi Tefsiri Denemesi ve Bu Suredeki Kıyamet Sahneleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1991), 20.

⁸ Adem Sav, *Kâri'a Sûresi Bağlamında Kıyamet Sahneleri* (Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 18.

⁹ Ömer Faruk Yavuz, *Kur'ân ve Kıyamet* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1997), 162-163.

sahnelerinin iç içeliğine dikkat çekerek ne tür yorum farklılığına yol açtığını gözler önüne sermektir. *Kiyamet* ilahiyat alanında çeşitli yönlerden birçok çalışmaya konu olmuştur.¹⁰ Fakat bizim çerçevesini çizdiğimiz konuda herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Makalede önce kıyametle ilgili kavramlar, sonra dikkat çekilen hususla ilgili örnekler yer almıştır.

1. Kiyamet

1.1. *Kiyamet* Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı

Kiyamet kelimesi Arapça'da "قام" fiilinin masdarı olup, sözlükte "yerinden kalkmak, dikilip ayakta durmak" "oturmanın karşıtı" mânalarına gelir.¹¹ "Dirilip mezarından kalkma, Allah'ın huzurunda durma" yahut "bu olayın başlangıcını teşkil eden kozmik değişikliğin vuku bulması" anlamında kullanılmaktadır.¹² Dini bir terim olarak *kiyamet* kelimesi "bazen dünya nizamının bozulması ve dünya hayatının sona ermesi (es-sâetu) bazen de ölen varlıkların yeniden diriltilecek ayağa kalkmaları ve mahşere doğru yönelmeleri (ba's ba'de'l-mevt) anlamlarına gelmektedir. Kiyamet birinci anlamında İsrail'in sūra birinci üflemesi ile ikinci anlamında ise ikinci kez üflemesi ile başlayacaktır".¹³

Türkçe'de *kiyamet*, daha çok *dünyanın sonu/ kozmik yok oluş* anlamında kullanılsa da *hesap günü* anlamından bağımsız düşünülemez. Türk Dil Kurumunun hazırladığı Türkçe sözlükte şu anlamlarla yer alır: "1-Tek tanrılı dinlerin inanışına göre dünyanın sonu ve bütün ölümlerin dirilerek mahşerde toplanacağı zaman, hesap günü, kıyamet günü, mahşer günü; 2-Mecaz: Gürültülü karışıklık, gürültü patırtı; 3- Mecaz: Büyük felaket, afet."¹⁴ Diğer bir Türkçe sözlükte şu anlamlar kayıtlıdır: "1- Dünyanın sonu ve ölümlerin diriltilip mahşerde toplanacağı zaman: Kiyamet günü. 2-Büyük gürültü, karışıklık, hercümerç: Kiyamet koptu. 3- Büyük felaket, âfet."¹⁵ Görüldüğü üzere mecaz anlamları bir tarafa bırakıldığında, her iki sözlükte de kıyametin iki anlamı birleşik olarak yer almıştır: 1-Dünyanın sonu, 2-Hesap günü.

1.2. *Kiyamet* Kelimesinin Kur'ân'da Kullanımı

Kur'ân'da kıyamet ile ilgili ifadeleri iki gurupta toplamanın uygun olacağını belirtmiştik. Bunlardan birincisi olan kozmik değişiklik, genellikle *es-sâetu* kelimesiyle ifade edilir.¹⁶ *Sâetsözlükte* "bir günün 24'te biri" anlamına geldiği gibi, kısa da olsa bir zaman dilimini ifade

¹⁰ Akademik çalışmalardan araştırma konusuna en yakın olanlar şunlardır: Osman Taştekin, *Kiyamet ve Ahiretle İlgili Kavramların Öğretimi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998); Alettin Bozkurt, *Kur'ân'da Kiyamet* (Van: Yüzcüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001); Naci Kahraman, *Kur'ân, Sünnet ve Pozitif Bilimlere Göre Kiyamet* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998); Ömer Faruk Yavuz, *Kur'ân'a Göre Kiyamet ve Sosyal Hayatımıza Etkileri* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996); İbrahim Taşçı, *Âyetlerle Kiyamet Sahneleri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992); Sinan Arslan, *Kur'ân'da Kiyamet'in Kopma Anının Tasvirî -Tekvîr Süresi Örneği-* (Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

¹¹ Râgib el-İsfahânî, "kvm", *Müfredâtü'l-elfâzi'l-Kur'an* (Lübnan-Beyrut: Dâru'l-kutubu'l-ilmîyye, 1418/1997), 464; İbn Manzûr, "kvm", *Lisânu'l-Arab*, (Beyrut: Dâru sâdir, 1414), 12/406.

¹² Bekir Topaloğlu, "Kiyamet", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 15/516.

¹³ Şaban Ali Düzgün, *Kelam El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 483/484.

¹⁴ Türk Dil Kurumu, "Türk Dil Kurumu Sözlükleri", erişim: 12 Temmuz 2020, <https://sozluk.gov.tr>

¹⁵ Mehmet Doğan, "Kiyamet", *Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1996), 652.

¹⁶ İsfahânî, "sv'a", *Müfredat*, 279.

1480 | Nurdane Güler. Kur'an'da Kozmik Kıyamet ile Hesap Gününün İç İçeliği...

eden "an" anlamıyla da yer almaktadır.¹⁷ Ayrıca "vakti belirleyen âlet" ve "kıyamet" anlamlarına gelen *sâet*, Kur'an-ı Kerim'de kırk sekiz defa zikredilmektedir.¹⁸ Bunların büyük bir kısmında "ferdin ölüm zamanı", "bir topluluğun helaki", "kıyametin kopma anı", "kıyamet günü" veya "az bir zaman" anlamlarının kastedildiği görülmektedir.¹⁹ Bu kelime Kur'an'da kıyametin kopuş anını ifade etmek üzere kırk iki yerde kullanılmıştır. Fiziksel kıyameti ifade eden diğer kelimeleri şöyle sıralamak mümkündür: el-Gâşiye (2 yerde), el-Hâkka (2 yerde), el-Kâria (4 yerde), et-Tâmmetü'l-Kübrâ (1 yerde), Zecre (2 yerde), es-Sâhha (1 yerde), es-Sayha (4 yerde), el-Vâkıa (1 yerde), er-Râcife (2 yerde), er-Râdife (1 yerde), en-Nebeu'l-Azîm (1 yerde), Hâfida (1 yerde), er-Râfia (1 yerde), Ukbâ (5 yerde), Haşr (2 yerde), Emrullah (2 yerde). Bu kelimeler de eklendiğinde Kur'an'da fiziksel anlamda kıyametten toplam 74 yerde bahsedilmektedir.²⁰

İkinci anlam olan yeniden diriliş ve hesap ise ikinci sûrun sonucudur ve Kur'an'da birçok farklı ifade ile yer almıştır. Bunlardan en çok kullanılanları şunlardır: Yevmu'l-kıyâme (70 defa), yevmu'l-âhir (26 defa), yevmu'd-dîn (13 defa), yevmun azîm (9 defa), yevmu'l-haşr (13 defa), yevmu'l-hisab (4 defa), yevmu'l-fasl (6 defa), yevmu'l-cem' (6 defa).²¹

Yukarıdaki bilgilerin ışığında Kur'an'da *kıyamet* kelimesinin sûrun ikinci üflenışı yani yeniden dirilme ve hesap alanında yer aldığını söylemek gerekir. Bu durumda yeniden dirilip kalkmayı ve Allah'ın huzurunda durmayı ifade eder ki bu kelimenin sözlük anlamı olan "kalkmak, dikilip ayakta durmak" eylemi ile tam örtüşür. Bu nedenle biz -herhangi bir karışıklığa meydan vermemek için- genellikle *es-sâetu* kelimesiyle ifade edilen ve birinci sûrun üfürülüşü ile gerçekleşen kıyameti *kozmetik kıyamet*, yeniden diriliş ve hesap günü anlamında kullanılan kıyameti *kıyamet/hesap günü* olarak isimlendireceğiz.

2. Kur'an'da Kozmik Kıyamet ve Kıyamet/Hesap Günü

2.1. Kur'an'da Kozmik Kıyamet

Kur'an'da çok dehşetli kozmik kıyamet sahneleri vardır. Sûrun ilk üflenişinde meydana gelecek olan bu olay ile ilgili tasvirler şu noktalarda yoğunlaşır:

2.1.1. Dağlar

Dağlar çok şiddetli sarsıntılarla birbirine çarpıtılacak ve toz duman haline gelecektir. Toz duman halinin tasviri atılmış renkli yün olarak da yapılmıştır. Sonunda bir kum tepesinin dağılışı gibi dağılacak ve hiçbir engebese olmayan bir düzlüğe dönüşecektir.²² İlgili âyetlerde bu hususa yapılan vurgular şöyledir.

"Sûr'a bir defa üfürülünce, yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine bir çarpıtılınca, işte o gün olacak olmuş (kıyamet kopmuş) tur."²³

"(Ey Muhammed!) Sana dağların halini soruyorlar. De ki: 'Rabbim onları toz edip savuracak.'"²⁴

"Dağlar da atılmış renkli yünler gibi olacaktır."²⁵

¹⁷ İbrahim Mustafa vd., "sv'a", *Mu'cemu'l-Vasîf* (İstanbul: Çağrı Yayınları, ts.), 465.

¹⁸ Şakir Kocabaş, "Kur'an ve Hadislerde Kıyamet Günü", *Divân: İlmî Araştırmalar* 6/11 (2001/2): 130-131.

¹⁹ Düzgün, *Kelam*, 484.

²⁰ Arslan, *Kur'an'da Kıyamet*, 14.

²¹ Arslan, *Kur'an'da Kıyamet*, 16-19.

²² Ayrıntılar için bk. Fahrreddin er-Râzî, *Mefatihü'l-Gayb / Tefsîru'l-Kebîr* (Beyrut, Dâru İhyâi turâsi'l-Arabî, 1420), 31/13-14.

²³ el-Hâkka 69/13.

²⁴ Tâhâ 20/105.

²⁵ el-Kâria 101/5.

"Yerin ve dağların sarsılacağı ve dağların akıp giden kum yığını olacağı günü (kıyameti) hatırla."²⁶

"O dağlar, adeta bulutlar gibi yürür."²⁷

2.1.2. Denizler

Kozmik kıyamet ile ilgili âyetlerin kelime tahlillerinden denizlerin, aradaki engeller kaldırılarak birbirlerine akıtılacağı ve taşarak yeryüzünü kaplayacağı, aynı zamanda kayna-
yıp fışkırtılacağı ve yok olacağı anlaşılmaktadır. Sonuçta tıpkı dağlar gibi denizlerin yer aldığı
çukurlar da yok olup yerleri dümdüz olur.²⁸ İlgili âyetlerden ikisinin anlamı şu şekildedir:

"Denizler yükselip birbirine katıldığı (tefcîr) zaman,"²⁹

"Denizler kaynatıldığı (tescîr) zaman,"³⁰

2.1.3. Gök, güneş, ay ve yıldızlar

Kozmik kıyamette göğün yarılacağı ve erimiş maden gibi olacağı bildirilmiştir. Bu yarılma sonucu yıldızların saçılmasından, güneşin kararıp sönmelerinden, güneş ve ayın bir araya getirilip dürülmesinden bahsedilmiştir. Göğün yarılması ile ilgili haber İnfîtâr ve İnşikâk sûrelerinde aynı zamanda bu sûrelerin ismi olarak geçmektedir. Yarılma anlamına gelen infitâr ve inşikâk kelimelerine bütün tefsirlerde birbirinin müradifi olarak anlam verilmiştir. Nebe sûresinde göğün açılmasından ve kapı kapı olmasından bahsedilmiştir.³¹ Çoğu müfessir tarafından açılma da bir nevi yarılma olarak görülse de hem sözün bulunduğu bağlam hem fiillerin farklılığı, açıklığın yarılma süreci tamamlandıktan sonra oluşan durum olduğu anlaşılmaktadır.³² İlgili âyetlerden birkaçı şöyledir:

"Gök yarılıp da, yanıp kızaran yağ gibi kırmızı gül haline geldiği zaman (haliniz ne olur?)"³³

"Göğün, erimiş maden gibi ve dağların atılmış renkli yün gibi olacağı günü hatırla."³⁴

"Gök yarıldığı, yıldızlar saçıldığı zaman,"³⁵

"Güneş, dürüldüğü, yıldızlar, bulanıp söndüğü zaman,"³⁶

"İşte.... ay tutulduğu, güneşle ay bir araya getirildiği zaman!"³⁷

2.1.4. İnsanlar ve Hayvanlar

Kozmik kıyamette insanlar korku ve dehşetten tanınmaz haledirler. Öyle bir korku ki çocuğun saçlarını ağartıp, ak saçlı ihtiyara dönüştürmüştür. O gün insan sadece bir kaçış arayacaktır. Şiddetli sarsıntı ve gördüklerinden oluşan dehşet karşısında zaten birçoğu da bilincini kaybetmiş ateşe çarpıp düşen pervaneler gibi savrulup sağa sola saçılmıştır. Hayvanlar

²⁶ el-Müddesir 73/14.

²⁷ en-Neml 27/88.

²⁸ Ayrıntılar için bk. Râzî, *Meââtîhu'l-gayb*, 31/65.

²⁹ el-İnfîtâr 82/3.

³⁰ et-Tekvîr 81/6.

³¹ en-Nebe 78/19

³² Âyetler arası tahlil için bk. Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed el-Mâturîdî, *Te'vîlâtü ehl'i-sünne /Tefsîru'l- Mâturîdî*, thk. Mecdi Bâsilum (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1426/2005, 10/442.

³³ er-Rahmân 55/37.

³⁴ el-Meâric 70/8.

³⁵ el-İnfîtâr 82/1-2.

³⁶ et-Tekvîr 81/1-2.

³⁷ el-Kiyâme 75/7-9.

1482 | Nurdane Güler. Kur'ân'da Kozmik Kıyamet ile Hesap Gününün İç İçeliği...

da aynı dehşet ve korkunun etkisiyle saklandıkları yerleri terk etmiş, birbirinin avı olan hayvanlar hiç aldırmadan bir araya gelmiştir. İlgili âyetlerden birkaçı şöyledir:

*"Peki inkar ederseniz, çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirecek o günden kendinizi nasıl koruyabileceksiniz?"*³⁸

*"O korkunç ses (kâria)! O ne dehşetli ses! O korku salan sesin ne olduğunu bilir misin? O gün insanlar sağa sola dağılmış pervaneler gibi olur."*³⁹

*"Güneş dürülüp karardığında, yıldızlar dökülüp söndüğünde, dağlar sökülüp yürütüldüğünde, doğuracak develer başı boş bırakıldığında, yabani hayvanlar toplanıp bir araya getirildiğinde,"*⁴⁰

*"Fakat insan önündekini (kıyameti) yalanlamak ister. 'Kıyamet günü ne zamanmış?' diye sorar. İşte, göz kamaştığı, ay tutulduğu, güneşle ay bir araya getirildiği zaman! O gün insan, 'Kaçacak yer neresi!' diyecektir."*⁴¹

2.2. Kur'ân'da Kıyamet/Hesap Günü

Kur'ân'da kıyamet/hesap günü ikinci sûr ile başlar. İkinci sûr ile başlayan süreçte genel olarak yeniden dirilme (ba's), hesap yerine sevk (haşır) ve hesap olmak üzere üç merhadeden söz edilir. Daha sonrasında cennet ve cehennem hayatı vardır.

2.2.1. Yeniden dirilme (ba's)

İkinci sûr ile başlayan sürecin ilk hadisesi yeniden diriliştir. Bu olayın mahiyeti bilinmemekle birlikte, Kur'ân'da dünyada dönüp duran döngüye, yani kışın ölmüş tabiatın yazın dirilişine benzetilmiştir. Yeniden diriliş kozmik kıyametin sürecini tamamladığı, yer ve göğün büyük bir değişim geçirdiği bir ortamda gerçekleşir.⁴² Yeniden dirilişe ve kâinatın geçirdiği değişime vurgu yapan âyetlerden birkaçı şöyledir:

*"Sûr'a üflenir ve Allah'ın dilediği kimseler dışında göklerdeki herkes ve yerdeki herkes ölür. Sonra ona bir daha üflenir, bir de bakarsın onlar kalkmış bekliyorlar."*⁴³

*"Dikili putlara akın akın gidercesine, gözleri inmiş, kendilerini zillet kaplamış bir halde mezarlarından süratle çıkacakları o günü hatırla! İşte o, uyarıldıkları gündür."*⁴⁴

*"Bir gün gelecek yer başka yere, gökler de başka göklere dönüştürülecek."*⁴⁵

*"Gök açılmış ve kapı kapı olmuştur."*⁴⁶

2.2.2. Hesap yerine sevk (haşır)

Kıyamet/hesap günü yeniden dirilişten sonra ikinci merhale hesap yerine sevk. Kur'ân'ın genelinden öncelikle insanlar ve cinler olmak üzere ilgili tüm mahlukatın hesap yerine sevk edileceği anlaşılmaktadır.⁴⁷ Bazı âyetlerde bu hususa yapılan vurgular şöyledir:

³⁸ el-Müzzemmil 73/17.

³⁹ el-Kâria 101/1-4.

⁴⁰ et-Tekvîr 81/1-6.

⁴¹ el-Kıyâme 75/5-10.

⁴² Geniş bilgi için bk. Yusuf Şevki Yavuz, "ba's", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/98-100.

⁴³ ez-Zümer 39/68.

⁴⁴ el-Meâric 70/43-44.

⁴⁵ İbrâhim 14/48.

⁴⁶ en-Nebe 78/19.

⁴⁷ Geniş bilg için bk. Süleyman Toprak, "Haşır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/416-417.

"Sûra üfürülür. Bir de bakarsın kabirlerden çıkmış Rablerine doğru akan akan gitmektedirler."⁴⁸

"O halde sen de onlardan yüz çevir. Onlar, o davetçinin (İsrafil'in benzeri görülmemiş) bilinmedik (korkunç) bir şeye çağırdığı gün, gözleri düşmüş bir halde dağılmış çekirgeler gibi kabirlerden çıkarlar. Davetçiye doğru koşarlarken kâfirler, 'Bu zor bir gün' derler."⁴⁹

"(İnsanlar öldükten sonra tekrar dirilmeleri için) Sûr'a üfürülecek. İşte bu, tehdidin gerçekleşeceği gündür. Herkes beraberinde bir sevk edici, bir de şahitlik edici (melek) ile gelir."⁵⁰

2.2.3. Hesap

Kur'ân'da pek çok âyette insanların kılı kırk yaran bir mahkeme ile hesaba çekileceği ve kimseye zerre miktarı haksızlık edilmeyeceği bildirilmiştir. Ayrıca her ümmetin peygamberi kendi ümmeti hakkında şahitlik edecektir.⁵¹ İlgili âyetlerden ikisi şöyledir:

"Her insanın amelini boynuna yükledik. Kıyamet günü kendisine, açılmış olarak karşılaşıacağı bir kitap çıkaracağız. 'Oku kitabını! Bugün hesap sorucu olarak sana nefsin yeter' denilecektir."⁵²

"Kendilerine peygamber gönderilenlere mutlaka soracağız. Peygamberlere de elbette soracağız. Andolsun, onlara (yaptıklarını) tam bir bilgi ile anlatacağız. Çünkü biz onlardan uzak değiliz. O gün amellerin tartılması da haktır. Kimlerin sevabı ağır basarsa işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Ama kimlerin sevabı da hafif gelirse işte onlar âyetlerimize haksızlık etmiş olmaları sebebiyle kendilerini ziyana sokanlardır."⁵³

3. Sürelerde Kozmik Yok Oluş ve Kıyamet/ Hesap Gününün İç İçe Anlatımı

3.1. Kâria Sûresi Örneği

الْقَارِعَةُ (1) مَا الْقَارِعَةُ (2) وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ (3) يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ (4) وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ (5) فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ (6)

Kâria sûresinde ilk 5 âyet kozmik kıyameti anlatır. Yukarıda bahsedildiği üzere *kâria* kozmik kıyametin isimlerinden biridir. Meallerde korkunç felaket, korkunç ses ve yürekleri hoplatan dehşet gibi ifadelerle tercüme edilmiştir.⁵⁴ İnsanlar bu anda ateş etrafındaki pervaneler gibi oraya buraya savrulacaklardır. Dağlar atılmış renkli yün gibi olacaktır. Bu tablonun ardından gelen âyet tartıları ağır ve hafif gelenlerin hallerini anlatır. Dehşetli kısa bir kozmik kıyamet sahnesinden süratle kıyamet/hesap gününe geçilmiştir. Kur'ân'ın dinamik üslubu içinde bu normal bir durumdur. Fakat çoğunlukla ilk beş âyet, ardından gelen kıyamet/hesap

⁴⁸ Yâsîn 36/51.

⁴⁹ el-Kamer 54/6-8.

⁵⁰ Kâf 50/20-21.

⁵¹ Geniş bilgi için bk. Emrullah Yüksel, "Hesap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/240-242.

⁵² el-İsrâ 17/13-14.

⁵³ el-A'râf 7/6-9.

⁵⁴ Âyete verilen meallerden örnekler: Abdülbaki Gölpınarlı Meali: "O şiddetli bir gürültüyle gelip çatacak, yürekleri koparacak felaket." Abdullah Parlıyan Meali: "Ah, apansız gelecek dehşetiyle yürekleri koparacak felaket!" Ahmet Varol Meali: "Dehşetle sarsacak olan!" Ali Fikri Yavuz Meali: "(Dehşetiyle kalblere çarpacak) o kıyamet," Bayraktar Bayraklı Meali: "Kapı çalan!" Diyanet İşleri Meali (Eski): "Gürültü koparacak olan!" Diyanet İşleri Meali (Yeni) "Yürekleri hoplatan büyük felaket!" Diyanet Vakfı Meali: 1, 2, 3. "Kapı çalan! Nedir o kapı çalan? O kapı çalanın ne olduğunu bilir misin?" Hasan Basri Çantay Meali: "Felâket kapısını çalacak olan (kıyamet)". Ömer Nasuhi Bilmen Meali: O çarpacak olan felaket. Süleyman Ateş Meali: "Çarpan olay!" Süleymaniye Vakfı Meali: "Gümbürdeyen..." *Türkçe Kur'ân Mealleri* (Erişim 21 Temmuz 2020), el-Kâria 101/1.

1484 | Nurdane Güler. Kur'ân'da Kozmik Kıyamet ile Hesap Gününün İç İçeliği...

günüyle ilgili âyetlere hamledilerek izah edilmiştir. Şimdi tek tek âyetlerin nasıl izah edildiğine bakalım.

1-2-3- "Kâria! Nedir kâria? Kâria'nın ne olduğunu sen ne bileceksin?": Bu âyetlerde geçen *kâria* kelimesi için muhtelif anlamlar verilmiştir. Râzî (öl. 606/1210) *kâria*nın kıyamet isimlerinden olduğunda ittifak, hangi cihetle verildiğinde ihtilaf edildiğini söyler.⁵⁵ Fakat kıyamet derken kozmik kıyameti ve kıyamet/hesap gününü birbirinden ayırmaz. Kelimeye verilen anlamlardan bazıları kozmik kıyameti bazıları da kıyamet/hesap gününü işaret etmektedir. Râzî *kâria* ile ilgili anlamları şöyle sıralamıştır:

a-"Kâria, mahlukatın öldüğü ikinci sayhadır." (Râzî bu açıklamasında üç sayhayı esas almıştır. 1. sayha baygınlığa, ikincisi ölüme üçüncüsü yeniden dirilişe sebep olur.)

b-"Kâria, kıyamet esnasında yüksek ve alçak kütlelerin çarpışmasından çıkan sestir." (Dünyadaki yıkımdan bahsedildiğine göre burada kastedilen kozmik kıyamettir.)

c-"Kâria, dehşetiyle insanların kalplerini hoplatandır. Göklerin çatlayıp yarılması, güneş ve ayın söndürülmesi, yıldızların saçılması ve dağların un ufak edilmesi buna sebep olur." (Râzî bu görüşü Kelbî'den (ö. 146/763) nakleder. Burada bahsedilen olayların hepsi kozmik kıyamete aittir. Dolayısıyla "kâria" kozmik kıyamettir.)

d-"Kâria, kıyametin Allah düşmanlarını, alçaltıcı ve çok dehşetli azap ile vurması; korku ve dehşetten kalplerin hoplamasıdır." (Müminler azaptan emindirler. Allah'ın düşmanlarını, alçaltıcı ve çok dehşetli azap ile vurması hesaba çekildikten sonra olacaktır. Dolayısıyla bu durumda *kâria* kıyamet/hesap günüdür.) Bu Mukâtil'in (öl. 150/767) görüşüdür. Râzî bazı muhakkik alimlerin Mukâtil'in bu görüşünü, yukarıda bahsi geçen Kelbî'nin görüşüne tercih ettiklerini belirtmiştir.⁵⁶

Taberî (öl. 310/923), Zeccâc (öl. 311/923) ve Mâtürîdî de Kelbî gibi *kâriya* Kur'ân'ın ifadesiyle *es-sâetu* yani kozmik kıyamet anlamını vermişlerdir.⁵⁷

4- "O gün insanlar saçılmış ferâş gibi olacaktır.": *Ferâş*, *ferâşe* kelimesinin çoğuludur. *Ferâşe* "kelebek, geceleri ışık ve ateş etrafında çırpınıp uçarak kendisini ateş içine atan dilimizde pervane diye bilinen küçük haşerat" için verilen isimdir.⁵⁸

Bazı müfessirler bu âyeti kozmik kıyamette⁵⁹ bazıları da hesap gününde insanların tasviri olarak düşünmüşlerdir.⁶⁰ Aslında bu âyet okunduğunda insanın aklına gelen ilk şey kozmik kıyametin şiddetli sarsıntıları ve dehşetiyle insanların tıpkı ateş etrafında dönen pervaneler gibi sağa sola savrulmalarıdır. Nitekim Taberî bu görüşü tercih etmiştir. Buna karşın Zemahşeri âyet için "kelebeğin ateşe yönelmesi gibi ehlinin cehenneme yönelmesi" der. Genel tercih de bu âyeti kıyamet/hesap gününde insanların durumunu tasvir eden Kamer sûresinin şu âyetleri ile birlikte açıklamak yönünde tezahür etmiştir. "O halde sen de onlardan yüz çevir. Onlar, o davetçinin (İsrafil'in benzeri görülmemiş) bilinmedik (korkunç) bir şeye çağırıldığı gün, gözleri düşmüş bir halde dağılmış çekirgeler gibi kabirlerden çıkarlar."⁶¹ Küçük pervane kelekleri ile burada bahsedilen çekirge sürüleri arasında benzerlik kurmak kolay olmamış-

⁵⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 32/265.

⁵⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 32/265-266.

⁵⁷ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Cami'ul-beyân fi-te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (b.y.: Müessesetu'r-Risâle, 1420-2000), 24/ 573; Ebu İshâk İbrahim ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an ve l'rabuhu*, thk. Abdu'l Celil Abduh Şelebî (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1988.), 5/355; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/604.

⁵⁸ İsfahânî, "frş", Müfredât, 421; İbrahim Mustafa vd., "frş", *Mu'cemu'l-vasît* (İstanbul: Çağrı Yayınları, ts.), 688; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Azim Dağıtım, ts.), 387.

⁵⁹ Taberî, *Cami'ul-beyân*, 24/ 574; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/604;

⁶⁰ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiri Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmud Şahate (Beyrut: Dâru İhyâi't-turâs, 1423 h.), 4/811; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an*, 5/355; Mahmûd b. Ömer ez-Zameşerî, *el-Keşşâf-an-hakâiki gavâmidî't-tenzîl* (Beyrut: Darü'l-kitâbi'l-Arabî, 1407 h.), 4/790; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 32/265-266.

⁶¹ Kamer 54/6-7.

tır. Râzî'ye göre insanların çekirgelere benzetilmeleri çokluk açısından, kelebeklere benzetilmeleri ise kıyamet/hesap günü korku ve dehşetten gelişigüzel hareket etmelerinden dolayıdır. Küçük kelebeklerin uçmak için kalktıklarında aynı yöne değil, başka başka yönlere doğru uçtukları bilinmektedir. Râzî şu izahı ilave eder: "Çekirgeler, pervanelere nispetle, büyüktürler. Binâenaleyh aynı şey, aynı anda hem büyük hem de küçük olan şeylere nasıl benzetilebilir? denilirse, biz deriz ki: Tek bir şey, hem büyük hem de küçük olan bu iki şeye teşbih edilmiştir, ama ayrı iki vasıf konusunda. Pervaneye teşbih edilmesi, her birinin belli belirsiz yönlerine gidip gelmelerinden; çekirgeye teşbih edilişi ise, çokluk ve birbirini izlemeleri açısındandır. Şöyle de denilebilir: Mahlukat başlangıçta, tıpkı çekirgeler gibi büyük olurlar. Daha sonra, güneşin harareti ile yanmalar yüzünden, pervaneler gibi, küçük hale gelirler."⁶²

5- "*Dağlar da atılmış renkli yünler gibi olacaktır.*" Önceki âyetleri hesap gününe hamledenler bu olayın da hesap günü gerçekleşeceğini düşünürler. Fakat daha önce de geçtiği üzere dağlar ile ilgili anlatımlar kozmik kıyamete aittir. Olayın hesap günü gerçekleşeceğini söyleyenler bunu izahta zorlanmışlardır. Mukâtil "hesap gününün dehşetinden dağlar bakıldığında dağ görünecek, dokununca bir şey olmadığı anlaşılacaktır" der.⁶³ Bize göre yukardaki âyet ile birlikte bu âyet kozmik kıyametin anlatımını içermektedir.

6- "*İşte o vakit, kimin tartıları ağır gelmişse, ...:* Bu âyetten itibaren kıyamet/hesap gününden bahsedildiği açıktır.

3.2. Zilzâl Sûresi Örneği

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا (1) وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا (2) وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا (3) يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا (4) بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا (5) يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ (6) فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ (7) وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ (8)

Bu sûrenin ilk âyetinin kozmik kıyamete ait olduğu açıktır. Çünkü Hâkka sûresinde "*Sûr'a bir defa üfürülünce, yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine bir çarptırılınca, işte o gün olacak olmuş (kıyamet kopmuş) tur.*" buyurulmuştur.⁶⁴ Yeryüzü ve dağların kaldırılıp birbirine çarptırılması şiddetli sarsıntıların sonucudur. Fakat ikinci âyette "yerin ağırlıkları" ifadesine genel anlamda "gizli hazineler" veya "insanlar ve cinler" şeklinde iki farklı yorum yapılmıştır. Birinci yoruma göre kozmik kıyamet sahnesi devam ediyor demektir. Buna üçüncü ve dördüncü âyetleri eklediğimizde sahne şöyle şekillenir: Yer dehşetli sarsıntılarla kırılıp bükülmekte, dağlar birbirine çarpmakta bu arada dehşetli kırılmalarla yer içindeki madenler (gizli hazineler) ortaya çıkmaktadır.⁶⁵ Bu oluş insanı dehşet içinde bırakmış "buna ne oluyor" diyerek şaşkınlık ve dehşetini ifade etmiştir. Sanki yer daha önce haber verilen yok oluşla ilgili haberleri bir bir söylemektedir. İkinci yoruma göre kozmik kıyamet sürecini tamamlamış yeryüzü yeni bir yaratılış ile olması gereken şeklini almıştır. Yer içinde gizlediği ölüleri yeniden dirilişle açığa çıkarır. Hesap başlamıştır. Yeryüzü dile gelip üzerinde işlenen her şeyi anlatmaktadır. Onun bu işlevi karşısında insan şaşırılmış ve "buna ne oluyor" diyerek şaşkınlığını

⁶² Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 32/266-267.

⁶³ Mukâtil, *Tefsîr*, 4/811.

⁶⁴ Hâkka 69/13-15.

⁶⁵ Yerin ağırlıklarını atması, yer içinde mevcut olduğunu bildiğimiz ağır madenleri barındıran magmanın yeryüzüne çıkması olarak düşünülebilir mi? "Günümüzde dinler kadar bilim/bilim insanları da dünyanın sonuyla ilgilenmekte ve farklı kıyamet senaryoları ortaya koymaktadırlar. Bunlara göre yeryüzündeki yaşam kısmen insanın kendi eliyle yaptıkları nedeniyle yani çevreye zarar vermesinin bir sonucu olarak kısmen de doğal sebeplerden ötürü gerçekleşecektir. Bu doğal kıyamet teori/senaryolarından birisi de yeryüzünün alt katmanlarında binlerce yıldır sıkışıp kalan elementlerin dev volkanik patlamalara yol açması sonucu dünyanın tamamen yok olması ya da yeryüzündeki yaşamın bütünüyle sona ermesidir." Cengiz Batuk, "Kıyamet Senaryoları", *Din ve Hayat* (Haziran 2012): 61.

1486 | Nurdane Güler. Kur'ân'da Kozmik Kıyamet ile Hesap Gününün İç İçeliği...

ifade etmiştir. Bu ikinci sahnede anlamlı bir ifade için üçüncü ve dördüncü âyetlerin yer de-ğiştirilmesi gerekir. Yani dördüncü âyette bahsedilen yerin haberlerini anlatması önce, üçüncü âyette geçen insanın "buna ne oluyor" ifadesi sonra gelmelidir. Aslında bu ikincisi zorlama bir sahnedir. Fakat daha çok tercih edilmiştir. Şimdi tek tek âyetlerin nasıl tefsir edildiğine bakalım.

1-"*Yer sarsıldııkça sarsıldığı zaman,*" Mukâtil bu âyetin birinci sûrla gerçekleşecek olan kozmik kıyamete ait olduğunu düşünmektedir: "Diyor ki yer kıyamet günü İsrail'in se-sinin şiddetiyle sarsıldığı, yani hareketlenip ve üzerinde bulunan her şeyi bu sarsıntının şid-detiyle kırıp döktüğü zaman; onun bu sarsıntısı, dağ, yapı ya da ağaç türünden üzerinde bu-lunanların tümünü atmadıkça dinmez. Böylece ondan çıkmış olan herşey tekrar ona girer. Dünya sükun buluncaya kadar bu sarsılmaya devam eder."⁶⁶ Taberî ve Mâtürîdî (öl. 333/944) de aynı görüştedir.⁶⁷ Mâtürîdî bu olayın ya vadilerin çarpışma ve kırılmalarla dolarak yerin dümdüz olması şeklinde ya da yeryüzünün sarsıla sarsıla değişikliğe uğraması şeklinde ger-çekleşeceğini belirtir. Râzî farklı olarak bahsi geçen sarsıntının 1. sûrda olabileceği gibi, 2. sûrda da olabileceğini söyler.⁶⁸

2-"*Ağırlıklarını çıkarıp attığı zaman,*" Mukâtil "Yer titrer, hareketlenir ve içinde bulu-nan insan, hayvan, cin, şeytan ne varsa çıkarır." ifadesiyle kıyamet/hesap gününe işaret eder."⁶⁹ Taberî için âyetin anlamı yerin içinde bulunan ölüleri çıkarıp atması yani içinin dışına çıkmasıdır. Bu durumda Taberî kozmik kıyameti kastedmektedir."⁷⁰ Zeccâc "Hazineler ve ölüler; kafir buna ne oluyor dediğinde. Çünkü ba'sa inanmıyor." açıklamasını yaparak kıya-met/hesap gününü kastedtiğini ortaya koyar.⁷¹ Aynı şekilde Mâtürîdî "Yerin içinde gömülü hesaba ihtimali olan her şey." diyerek ona katılır."⁷² Zemahşerî, (öl. 538/1144) "Hazineler." açıklamasıyla kozmik kıyamete işaret eder.⁷³

Râzî yukarıdaki görüşleri iki ihtimal olarak belirtir: Şayet ilk âyette bahsedilen sarsıntı 1. sûrda gerçekleşmiş ise bu âyette kastedilen hazinelerdir; yok 2. sûrda gerçekleşmiş ise bah-sedilen insan ve cindir. Nitekim insan ve cinne "sekaleyn (iki ağırlık)" denmesi bu yüzden-dir.⁷⁴

Daha önce de vurguladığımız gibi bu âyete getirilen yorumlarda oluşan kafa karı-sıklığı kozmik kıyamet ve kıyamet/hesap günü ifadelerinin birbiri içinde yer almasından kay-naklanmıştır. Sure içinde kozmik kıyametten bahseden ayetlerden, hesabı ifade edenlere hızlı ve belirsiz geçiş mevcuttur. Bu nedenle hangisinin kozmik kıyamete hangisinin kıyamet/he-sap gününe ait olduğu net anlaşılamamıştır. Bu örnekte açık bir şekilde kozmik kıyamete ait bir olgu olan "sarsıntı", sonra gelen kıyamet/hesap gününe ait ayetlere hamledilmiş, ilk ayeti takip eden iki âyet hiç gerek yokken takdim-tehir ile izah edilmiştir. Ayrıca yine hiç gereği yokken genel bir ifade olan *insan*, *kafir* olarak hasredilmiştir.

3-"*İnsan 'buna ne oluyor' dediği zaman,*" Önceki âyeti kıyamet/hesap günü olarak değerlendirilenler bu âyete "Kafir 'buna ne oluyor' der." anlamını vermişlerdir.⁷⁵ Bazıları "buna ne oluyor" ifadesinin o gün (kozmik kıyamet) olan şeylerden mecaz olduğunu belirtir.⁷⁶

⁶⁶ Mukâtil, *Tefsîr*, 4/789.

⁶⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/547; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/604.

⁶⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/596; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 32/255.

⁶⁹ Mukâtil, *Tefsîr*, 4/789.

⁷⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/547

⁷¹ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 5/351.

⁷² Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/596.

⁷³ Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/783.

⁷⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 32/254.

⁷⁵ Mukâtil, *Tefsîr*, 4/789; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 5/351; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/604

⁷⁶ Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/783.

Râzî bu konuda üç ihtimal sıralar: a- Birinci veya ikinci sûrda olayın dehşetinden insanın söylediği sözdür. b- Yeniden dirilişte kafirin söyleyeceği sözdür. c-Yerin haberleri karşısında kişinin nefsinin kinama ve pişmanlık ifadesi olarak söylediği bir sözdür.⁷⁷

4-5- “*İşte o gün, yer, Rabbinin bildirdiği üzere kendi haberlerini anlatır.*”: Bu âyet iki şekilde anlaşılmıştır. a- Mecazen yeryüzü kendisi için haber verilen olayların üzerinde gerçekleşmesiyle bir nevi konuşur. “Yeryüzü zelzele ve ölüleri çıkarmakla Rabbinin bildirdiği şekilde kendisi için verilen haberleri doğrulamıştır.”⁷⁸ b-Bizzat konuşarak yeryüzü üzerinde olanları anlatır.⁷⁹ Râzî ve Mâtürîdî tercih yapmadan iki şıkka da işaret ederler.⁸⁰

6- “*O gün insanlar amellerinin kendilerine gösterilmesi için bölük bölük kabirlerinden çıkacaklardır.*”: Bu âyet açıkça anlaşıldığı üzere kıyamet/hesap günü ile ilgilidir. Ardından gelen diğer âyetler hesabın ne kadar hassas yapılacağını ifade eder.

Yukarıda meali verilen 6. âyette insanların bölük bölük kabirlerinden çıkacaklarının bildirilmesi yeniden dirilişin açık ifadesidir. İlk beş âyet kozmik kıyameti tasvir etmiş, bu âyet kıyamet/hesap gününe geçişi gerçekleştirmiştir. “Yerin ağırlıklarını atması” yerin içinin dışına çıkışını belirten gizemli bir ifadedir. Şayet bu âyet yeniden dirilişi ifade etmiş olsaydı yukarıda meali verilen 6. âyette insanların bölük bölük kabirlerinden çıkacaklarını tekrar bildirmenin bir anlamı kalmazdı. Aynı sûre içinde kabirden kalkışı bildiren bir âyet varken, “yerin ağırlıklarını atması” âyetine “yeniden diriliş/kabirden kalkma” anlamı vermek ne kadar doğru olur.

3.3. İnfîtâr Sûresi Örneği

إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ (1) وَإِذَا الْكُوَاكِبُ انْتَبَرَتْ (2) وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ (3) وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ (4) عَلِمْتَ (5)
نَفْسٌ مَّا قَدَّمْتُ وَأَخَّرْتُ (5)

Sûre kozmik kıyametin tasviri ile başlamaktadır. Gök yarılmış, yıldızlar saçılmış ve denizler kaynayıp fıskırtılmıştır. “Kabirlerin saçılması” da tıpkı Zilzâl sûresinde geçen “yerin ağırlıklarını çıkarıp atması” âyeti gibi tereddüte sebep olmuştur. Bu âyeti “yeniden diriliş” olarak anlayanlar olduğu gibi “yerin altüst oluşu” anlamını verenler de olmuştur. Ardından gelen âyetin kıyamet/hesap gününe ait olduğu ise açıktır. Daha önce de gördüğümüz gibi bu sûrede de kozmik kıyamet ve kıyamet/hesap gününün iç içe yer alması bazı tefsirlerde ilk üç âyetin de hesap gününün tasviri olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Âyetlere tek tek baktığımızda şu tefsirleri görürüz.

1- “*Gök yarıldığı (infâtâr) zaman,*”: Taberî ve Zemahşerî “göğün infâtârı inşikâkıdır (yarılma).” der ve bu âyet için başka izaha gerek görmez.⁸¹ Mukâtil “Yani, yüce Rabbin ve meleklerin inmesi için korkudan yarıldığı, sonra da dürüldüğü zaman.” açıklamasını yapmıştır.⁸² Mukâtil’in bu izahında kıyamet/hesap günü ve kozmik kıyamet birbirine karışmıştır. Rabbin ve meleklerin inmesi hesap içindir; göğün yarılması ve dürülmesi kozmik kıyamet için kullanılan ifadelerdir. Zeccâc “*O gün gök bulutlarla yarılıp parçalanacak ve melekler bölük bölük indirilecektir.*”⁸³ âyetine dayanarak göğün Allah’ın söylediği gibi bulutlarla yarılacığını belirtir.⁸⁴ Bu âyetin izahında Mukâtil’in tefsirini verirken dikkat çektiğimiz karışıklığı Maturîdî şöyle dile getirmiştir. “Allah Teâlâ burada *infâtâr*dan, yani göğün yarılmasından bahsetmiştir.

⁷⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 32/254.

⁷⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/548.

⁷⁹ Mukâtil, *Tefsîr*, 4/789; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 5/351; Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/783.

⁸⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/604; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 32/255.

⁸¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/267; Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/ 714.

⁸² Mukâtil, *Tefsîr*, 4/613.

⁸³ el-Furkân 25/25.

⁸⁴ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 5/295.

1488 | Nurdane Güler. Kur'ân'da Kozmik Kıyamet ile Hesap Gününün İç İçeliği...

Bir başka yerde ise *göğün fethi*, yani *açılmasından* söz etmiştir. O da şu ilâhî beyandır: *Gök-yüzü açılır da orada pek çok kapı oluşur*.⁸⁵ Bir başka yerde: *Gök yarıldığında...*⁸⁶ diye buyurmuştur. Bir başka yerde de: *Gök yarıldığında ve Rabb'ine boyun eğip gerekeni yaptığında*,⁸⁷ ifadesini kullanmıştır. Kimi tefsirciler göğün *inşikâk*ve *infitâr*ından maksadın kapıların açılması olduğunu söylemişlerdir. Kimileri de eşyanın ortadan yarılması anlamındaki *yarılma* olduğunu söylemişlerdir. Bu ikinci yorum daha yakındır. Çünkü bağlam inkârcıları korkutma, onları dehşete düşürme amaçlıdır. Kapıların açılmasında böylesi bir korkutma anlamı yoktur. Korku ve dehşet ancak göğün bizzat yarılması halinde söz konusu olur.⁸⁸

Bize göre Maturîdî bu izahında haklıdır. Nebe' sûresinde geçen göğün açılıp da kapı kapı olması ile göğün yarılıp yıldızların saçıldığı, denizlerin kaynayıp fıskırdığı an aynı olmasa gerektir. Fakat bu ayırım pek çok müfessirin dikkatini çekmemiştir.

Râzî bu sûrede kıyametin dört alametinden bahsederek, haşir ve neşrin bundan sonra gerçekleşeceğini belirtir. İkisi gökte ikisi yerde gerçekleşecek bu alametlerin ilki göğün yarılmasıdır. Râzî gökle ilgili âyetleri Maturîdî'nin yaptığı ayırımı yer vermeden bir arada değerlendirebilir. Ona göre "Göğün *iftitâhı* (açılması) ne ise, *inşikâkı* ve *infitârı* (yarılması) da odur."⁸⁹

2- "Yıldızlar saçıldığı zaman," "Yıldızlar dağılıp arkasına dökülüp düştüğü zaman."⁹⁰ Maturîdî yıldızların dağılıp savrulmasının hikmetini iki şekilde izah eder. "Birincisi; onların varlığı mevcudatın yararına bulunuyordu. Kıyametle artık onlara ihtiyaç kalmayınca varlıklarının da bir anlamı kalmadı. İkincisi onlar gök için birer süs idiler. Gök yarılıp da dar-madağın olunca artık süse ihtiyaç kalmamıştır."⁹¹ Râzî yıldızların dağılıp dökülmesinin anlaşılır olduğunu belirtir. Zaten gökyüzünün aslî düzeni bozulduğunda yıldızların aynı kalması düşünülemez.⁹²

3- "Denizler kaynayıp fıskırdığı zaman," Mukâtil bu âyeti, kelimenin "dolmak, dolup taşmak" manalarından yola çıkarak, "tatlısıyla, tuzlusuyla denizlerin birbiri içine akıtılması" ve "bütün denizlerin tek bir deniz olup taşması" olarak açıklamıştır.⁹³ Taberî aynı minvalde bir açıklamayla bu zamanın denizlerin bazısının bazısına aktığı ve hepsinin de dolduğu zaman olduğunu belirterek bu konudaki ihtilafa dikkat çeker. İbn Abbas "bazısı bazısına aktı" derken, Kâtâde "tatlısı tuzlusuna tuzlusu tatlısına aktı" demiştir. İbn Abbas'tan "bazısı bazısına aktı ve suları gitti (yok oldu)" manası da gelmiştir. Kelbî ise "doldu" demiştir.⁹⁴ Zeccâc "denizlerin tatlısı tuzlusuna karışır" manasını,⁹⁵ Maturîdî ise "denizler yükselip birbirine katılır" manasını tercih etmiştir. Maturîdî ayrıca bazı görüşleri nakletmiştir ki ilgi çekici olduğu için birkaçına yer vermek istiyoruz. "Denizlerin suları tek bir denizde toplanır. Sonra bütün suların toplandığı o denizin suları çekilir. O suları ya yer yutar ve içine çeker ya da karaların sırtında bulunduğu belirlenen balığın karnına ya da öküzün karnına dolar. Allah Teâlâ sonra yeryüzünü dümdüz yapar böyle ki ne bir eğrilik ne de bir çukur kalır. Denizler Allah'ın dilediği nesnelere ya dağlar ya da başka unsurlarla sıvanır. Bazıları ise şöyle demişlerdir: Her denizin suyu kendi içine çekilir. Suların hepsi tek bir yerde ve tek bir denizde toplanmaz. Bazıları da şöyle demişlerdir: Aksine sular birbirine karışır sonra ateşe dönüşür ve onunla cehennem ehline azap

⁸⁵ en-Nebe, 78/19.

⁸⁶ el-Mürselât, 77/9.

⁸⁷ el-İnşikâk 84/1-2.

⁸⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/442

⁸⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 31/72.

⁹⁰ Mukâtil, *Tefsîr*, 4/613; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/267; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 5/295.

⁹¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/442.

⁹² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 31/72.

⁹³ Mukâtil, *Tefsîr*, 4/613.

⁹⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/268.

⁹⁵ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 5/295.

edilir. Allah Teâlâ'nın *ve'l-bahri'l-mesciir*⁹⁶ âyetinde de durum aynıdır, hangisi olacak doğru-sunu Allah bilir!"⁹⁷

Râzî ise tercihte bulunmadan bu olayın şu dört şekilde olabileceğini belirtir. a) Denizler tek bir deniz haline gelir. b) Denizler fışkırtıldığında suları gider. c) Denizler kurur; dağların şeklinin değişmesi gibi denizlerin yerleri dümdüz olur. d) Engeller kaldırılır, denizler birbirine akar.⁹⁸

4- "*Kabirlerin içi dışına çıkarıldığı zaman*", Bu konuda şu açıklamalara yer verilmiştir: "Kabirler içindeki ölümler ile alt üst edildiği zaman"⁹⁹ "Kabirler hareketlendi, ölümleri diri olarak çıkardı. Kimini kiminin alanına yaydı. Yani en alçaktakini en üste çıkardı."¹⁰⁰ "Toprak altüst olur. Ölümler içinde buldukları yerde dirilirler."¹⁰¹ "Yani mezarlarda olanlar diriltildiği, kabirler içinde olanları dışarı attığı zaman."¹⁰² Râzî bu konudaki fikirleri derleyerek bizim de sürenin girişinde belirttiğimiz gibi iki madde olarak belirtir ve birinciyi daha doğru bulur. a) Kabirlerin içindeki ölümler diri olarak çıkartılır. b) Kabirler, içinde mevcut olan altın ve gümüşlerin ortaya çıkartılması için, alt-üst edilir. Râzî'nin bu dört âyetteki sıralamanın hikmet ve manası hakkında yorumu da şöyledir: "Bil ki bu âyetlerden kastedilen, bütün kainatın tahrip edileceği, dünyanın yok olacağı ve mükellefiyet zamanının artık o zaman sona ereceğini anlatmaktadır. Gök çatı, yeryüzü de bir bina (yapı) gibidir. Binâenaleyh bir binayı yıkmak isteyen kimse, önce onun tavanını yıkmakla işe başlar. İşte bu husus, *gök yarıldığı zaman*.. âyetiyle anlatılmaktadır. Göğün, yani tavanın yıkılması neticesinde, oradaki kandiller, yani yıldızlar dökülüp saçılır. İşte bu da, *Yıldızlar dağılıp döküldüğü zaman* âyetinin ifade ettiği husustur. Daha sonra Hak Teâlâ, gökyüzünü ve yıldızları harap edişinden sonra, yeryüzünde bulunan her şeyi harap edecektir. Bu da, *Denizler fışkırtıldığı zaman*.. âyetinde anlatılmaktadır. İşin sonunda da, bir bina mesabesinde olan yeryüzünü tahrip edecektir. Bu da, *Kabirler alt-üst edildiği zaman*.. âyetinden anlaşılan husustur ki bu ifade aynı zamanda yeryüzünün içinin dışına, dışının içine döndürüleceğine bir işarettir. Herkes Eserini Önünde Bulacaktır."¹⁰³

5- Herkes yaptığı ve yapmadığı şeyleri bilecek: Bu âyetle birlikte artık hesaptan bahsedildiği açıktır.

3.4. İnşikâk Sûresi Örneği

إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ (1) وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحَقَّتْ (2) وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ (3) وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ (4) وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحَقَّتْ (5) يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ (6) فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ (7) فَسَوْفَ يُحَاسَبُ جِسَابًا يُسِيرًا (8)

İnfîtâr ve *inşikâk* kelimeleri bütün tefsirlerde birbirinin müradifi olarak geçmektedir. Daha önce de geçtiği üzere göğün infitârı ne ise inşikâkı da odur. Yani "yarılma". İnfîtâr sûresine benzeyen bu girişte göğün yarılmasından, yerin uzatılıp dümdüz edilmesinden ve içindikileri atıp boşaltmasından söz edilmekte ardından kitabı sağdan ve soldan verilenlerin halleri anlatılmaktadır. Yerin içindikileri atıp boşaltması bazıları tarafından yeniden diriliş olarak nitelendirilse de, göğün yarılması ve yerin dümdüz edilmesi kozmik kıyamet tasvirleri arasında zikredilir. Bu durumda sürenin en azından üç âyeti kozmik kıyametle ilgilidir. Kozmik

⁹⁶ et-Tûr 52/6.

⁹⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/443.

⁹⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 31/72-73.

⁹⁹ Mukâtil, *Tefsîr*, 4/613;

¹⁰⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/268.

¹⁰¹ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 5/295.

¹⁰² Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/443.

¹⁰³ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 31/73.

1490 | Nurdane Güler. Kur'ân'da Kozmik Kıyamet ile Hesap Gününün İç İçeliği...

kıyamet ve hesap arasında belirgin ifadelerle bir ayırım söz konusu olmadığından, müfessirler kozmik kıyametle ilgili ilk âyetleri genellikle ardından gelen kıyamet/hesap günü ile ilgili âyetlere bağlayarak değerlendirmişlerdir.

1- "Gök yarıldığı zaman,"; "Allah ve meleklerin nüzûlünde gök yarılr."¹⁰⁴ "Gök parçalandığı ve kapı kapı olduğu zaman."¹⁰⁵ "Gök kıyamet günü yarıldığında insan amelini görür."¹⁰⁶ "İza burada başlangıç edatıdır. Önceden geçen bir sorunun cevabıdır. Peygamberimize amellerin karşılığı ne zaman demişlerdi. Allah Teâlâ da gök yarıldığında ve Rabb'ine boyun eğip gerekeni yaptığında... buyurmuştur."¹⁰⁷ "Gök yarıldığı zaman ifadesinin cevabı mahzûf olup, takdiri insanın ameliyle buluşmasıdır."¹⁰⁸ "Hz. Ali'nin, gökyüzünün, sarsıntıdan ötürü inşikâk ettiğini (yarıldığını) söylediği rivâyet edilmiştir."¹⁰⁹

Dikkat ederseniz Râzî hariç göğün yarılması ile ilgili yorumlar ikinci sûre ve hesap günü ile ilgilidir. *İnfitâr* ve *inşikâk* kelimeleri bütün tefsirlerde birbirinin müradifi olarak geçmesine rağmen ve göğün infitârı bir önceki sûrede genellikle kozmik kıyametin alameti iken burada hesap gününün başlangıcı olarak görülmüştür.

2- "Rabbine boyun eğip gerekeni yaptığında,"; Genel itibariyle "Rabbini işitip ona itaat ettiğinde." anlamı verilmiştir.¹¹⁰ Râzî *hukkat* için ayrıca şu açıklamayı yapar. "Âyetteki *hukkat* kelimesi, senin 'Falanca şuna müstehaktır, o buna layıktır ve bu onun hakkıdır' manasında söylediğin deyimlerdendir; yani, 'O gök, boyun eğmeye, karşı koymamaya layıktır, bu onun hakkıdır, ona yakışan budur' demektir."¹¹¹

3- "Yer uzatılıp dümdüz edildiğinde,"; "Yayılmış deri gibi dümdüz olduğunda."¹¹² "yer genişletildiğinde,"¹¹³ "yer keyfiyetini değiştirdiğinde"¹¹⁴ anlamları verilmiştir. Râzî ilk ikisini birleştirmiş "yerin dümdüz edilerek genişletilmesi" anlamını vermiştir.¹¹⁵

4- "İçindekileri atıp boşaldığında,"; Yani "içindeki ölü canlıları",¹¹⁶ "içindeki ölü ve defineleri"¹¹⁷ attığında. Râzî bu ifadenin "Yeryüzü ağırlıklarını çıkardığında..."¹¹⁸ "Kabirler savrulduğunda..."¹¹⁹ "Kabirlerde bulunanlar savrulduğunda."¹²⁰ ve "Biz yeryüzünü, ölüleri ve dirileri toplayan bir yer kılmadık mı?"¹²¹ âyetleri ile aynı olduğunu iddia eder.¹²²

5-6- "Ey insan! Şüphesiz, sen Rabbine (kavuşuncaya kadar) didinip duracak ve sonunda didinmenin karşılığına kavuşacaksın. Kime kitabı sağından verilirse..." Bu âyetlerin hesap için olduğu açıktır.

İnfitâr sûresinde biraz daha ayrıntılı verilen göğün yarılışı ile başlayan süreç, bu sûrede sonucu itibariyle yer almıştır. Yeryüzü, geçirdiği değişim süreleri (şiddetli sarsıntı,

¹⁰⁴ Mukâtil, *Tefsîr*, 4/629.

¹⁰⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/309.

¹⁰⁶ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 5/303.

¹⁰⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/469.

¹⁰⁸ Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/783.

¹⁰⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 31/96.

¹¹⁰ Mukâtil, *Tefsîr*, 4/629; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/309; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 5/303; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/469; Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/783; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 31/96.

¹¹¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 31/96.

¹¹² Mukâtil, *Tefsîr*, 4/629; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/469; Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/783.

¹¹³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/309.

¹¹⁴ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 5/303.

¹¹⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 31/96.

¹¹⁶ Mukâtil, *Tefsîr*, 4/629; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/309.

¹¹⁷ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 5/303; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/469; Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/783; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 31/96.

¹¹⁸ ez-Zilzâl 99/2.

¹¹⁹ el-İnfitâr 82/4.

¹²⁰ el-Âdiyât 100/9.

¹²¹ el-Mürselât 25-26.

¹²² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 31/96.

dağların ufalanması ve denizlerin kuruması) sonucunda dümdüz olmuş, hesap için uygun mekân hazırlanmıştır.

3.5. Tekvir Sûresi Örneği

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ (1) وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ (2) وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ (3) وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ (4) وَإِذَا
الْوُحُوشُ حُشِرَتْ (5) وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ (6) وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ (7) وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ (8) بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ
(9) وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ (10) وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ (11) وَإِذَا الْجِبَالُ أُنزِلَتْ (12) وَإِذَا الْجَنَّةُ أُنزِلَتْ (13) عَلِمَتْ
نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ (14)

Bu sûrede kozmik kıyamet ve hesapla ilgili 12 tasvir yer almaktadır. Bunlardan ilk altısının kozmik kıyamete, diğer altısının hesap gününe ait olduğu değerlendirilmiştir. Âyetleri tek tek incelediğimizde durumu daha açık görebiliriz. Önce kozmik kıyamete ait olduğu düşünülen ilk altı âyeti tek tek inceleyelim.

1- “Güneş katlanıp dürüldüğünde”: Taberî güneşle ilgili dört görüşten bahseder: a- Işığının sönmesi, b-(Yörüngesinden) atılması, c-Dökülüp saçılması, d-Değişmesi.¹²³ Mukâtil ışığının sönmesi¹²⁴; Zeccâc ışığının toplanması sarık gibi sarılması¹²⁵ demiştir. Mâtürîdî dürülüp kararması derken şu ilaveyi de ekler: “*Tekvir* bir şeyin rengini gözlerden perdeler. *Küv-virati’s-şems* denilir ve silinerek ışığının gözlerden alıkonulması anlamına gelir. Bu ifadede şu da bildirilmiş olmaktadır: Güneş önce dış yüzü itibarıyla silinecek sonra değişim özüne sirâyet edecek, çözümlüp dağılacak ve yok olacak.”¹²⁶ Râzî de tüm ifade edilenleri üç maddede derleyerek vermiştir. Sarık gibi sarılması, ışığının sönmesi, yörüngesinden atılması.¹²⁷

2- “Yıldızlar döküldüğünde”: Yıldızların *inkidân* ise İnfitar sûresinde geçtiği üzere saçılıp dökülmesidir.¹²⁸ Mâtürîdî ayrıca bu âyete “ışığı gittiği zaman” da denildiğini söyler ve şu sonuca varır: “Öyle anlaşılıyor ki önce ışığı gidecek, arkasından da darmadağın olup yok olacaktır.”¹²⁹

3- “Dağlar yürütüldüğünde”: Dağların yürütülmesi ilkin olduğu gibi yerle bir olması¹³⁰, yerlerinden sökülüp darmadağın edilmesi¹³¹, yürütülüp serap olması¹³² anlamlarına gelmektedir.

¹²³ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 24/237-238.

¹²⁴ Mukâtil, *Tefsîr*, 4/601.

¹²⁵ Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, 5/289.

¹²⁶ Mâtürîdî, *Te’vilât*, 10/430.

¹²⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 31/63.

¹²⁸ Mukâtil, *Tefsîr*, 4/601; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 24/239; Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, 5/289; Mâtürîdî, *Te’vilât*, 10/430; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 31/63-64.

¹²⁹ Mâtürîdî, *Te’vilât*, 10/430;

¹³⁰ Mukâtil, *Tefsîr*, 4/601

¹³¹ Mâtürîdî, *Te’vilât*, 10/430. Mâtürîdî bunun merhale merhale gerçekleşeceğini anlatır: “Önce *Dağları görürsün de onların durduğunu sanırsın; oysa onlar bulutlar gibi hareket ederler.* (en-Neml 27/88) âyeti uyarınca onlar yerlerinden söküldüğünde bölük pörçük olacağından çoğalırlar, o kadar ki bakan onların hareket halinde olduğunu farkedemez onları donuk sanır, oysa onlar hareket halindedir. Sonra *kesîb mehîb* yani savrulan kum yığınları halini alırlar. Daha sonra *ihn menfûs* yani atılmış renkli yüne dönerler, sonra da *hebâen mensûryani* parçalanıp un ufak olur ve sonunda tamamen yok olurlar.” Bizce bunlar merhaleler değil olayın değişik açılarından tasviridir.

¹³² Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 24/240; Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, 5/289; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 31/64.

Nitekim “Dağlar yürütülmüş, serap haline olmuştur.” Râzî “Bulutların yürütüldüğü gibi yürürler” (Neml 27/88) âyetine dayanarak bu yürütülmenin yerde olabileceği gibi havada da (toz halinde) olabileceği kanaatini taşımaktadır.

1492 | Nurdane Güler. Kur'ân'da Kozmik Kıyamet ile Hesap Gününün İç İçeliği...

4- "Gebe develer salıverildiğinde," Gebe develerin bırakılması kıymetli malların göze görünmemesi demektir.¹³³ Râzî suyunu tamamen koyuveren bulutlardan kinaye olabileceğini eklemektedir. Delili Arapların bulutları gebe develere benzetmeleridir.¹³⁴

5- "Vahşi hayvanlar haşredildiğinde," Vahşi hayvanların *haşri* vahşi hayvanların bir araya toplanması demektir. Bu toplanma kozmik kıyametin dehşetiyle birbirinin avı olan hayvanların birbirlerinden korkmadan bir araya gelmeleri ve helak edilmeleri olabileceği gibi yeniden dirilti hesap alanında toplanmaları da olabilir. Maturîdî ve Râzî bu iki ihtimal arasında seçim yapmazlar.¹³⁵ Mukâtil ve Taberî birinci şıkkı tercih ederken,¹³⁶ Zeccâc ikinci şıkkı tercih eder.¹³⁷

Birinci görüş daha isabetli görünmektedir. Teklif sorumluluğu olmayan canlı türünün hesaba çekilmek üzere toplanması akla yatkın değildir.

6- "Denizler kaynatıldığında," Denizlerin *tescîri* yani tathisiyle, tuzlusuyla birinin diğerinin içine akıtılması ve bütün denizlerin -tıpkı içinde su bulunan bir leğenmiş gibi- tek bir denize dönüşmesi,¹³⁸ veya denizlerin taşıp çevreye su fışkırtması¹³⁹ ya da suyun dolması manasınadır. *Bahri'l-mescura* dolu deniz demektir. Ayrıca denizin suyu ateş ehlini yakan bir ateş oldu da denilmiştir.¹⁴⁰ Râzî bu konuda üç ihtimal belirtir: 1- Denizlerdeki suyun buharlaşması ve denizlerin kuruması, 2- Denizlerin suyunun birbirine akıp tek deniz haline gelmesi, 3- Denizlerin tutuşturulması.¹⁴¹

Önceki bölümde kıyamet ile ilgili tesbitleri dikkate aldığımızda, Tekvîr sûresinin girişinde belirtilen bu altı alametin (es-sâetu) kozmik kıyamet ile alakalı olduğunu düşünmemek için bir sebep yoktur. Râzî bu sûrenin girişinde 12 alametten bahsederek ilk altı alametin, dünyanın tahrib edilmeye başlandığı zamanın hemen başında meydana gelmesinin mümkün olduğunu belirtir. İlk altı konusunda onu ihtiyatlı olmaya sevkeden 5. âyette hayvanların toplanmasının kozmik kıyamette mi yoksa kıyamet/hesap gününde mi gerçekleşeceği konusunda düştüğü tereddüttür. Ardından gelen denizlerin tesciri ile ilgili âyet, İnfîtar sûresinde geçenden daha farklı tefsir edilmemiştir. Yani kozmik kıyametin süreçlerindedir.

¹³³ Mukâtil, *Tefsîr*, 4/601; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/240-41; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*. 5/289; Maturîdî, *Te'vilât*, 10/430; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 31/64.

¹³⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 31/64.

¹³⁵ Maturîdî, *Te'vilât*, 10/431; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 31/64.

¹³⁶ Mukâtil, *Tefsîr*, 4/601; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/241-42.

¹³⁷ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*. 5/289.

¹³⁸ Mukâtil, *Tefsîr*, 4/601

¹³⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/242-244.

¹⁴⁰ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 5/290.

¹⁴¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 31/65.

Râzî denizlerin tutuşturulmasının keyfiyeti hususunda görüşleri sıralayarak kendi kanaatini belirtir. Bugünün dünyasından bakıldığında ilgi çekici gelen görüşleri sizinle paylaşmak istiyoruz.

1)"Cehennem, denizlerin dibinde bulunması... Binâenaleyh, bu demektir ki cehennem, şu anda dünya hayatı sürdüğü için, tutuşturulmamış bir durumda mevcuttur. Bu nedenle, dünyanın ömrü sona erdiğinde, Allah Teâlâ, bu ateşin tesirini denizlere de ulaştıracak, böylece hepsi bu yüzden tutuşmuş olacak..." (Henüz yeryüzünün, sıvı ateş durumundaki magmayı saran bir kabuk olduğu bilinmiyor.)

2)"Allah Teâlâ, güneşi, ayı ve yıldızları, denizlere atar böylece denizler de tutuşmuş, yanmış olur." (!) (Güneş ay ve yıldızların yeryüzünden çok çok büyük olduğu ve güneş hariç diğerlerinin ışığı sadece yansıttığı bilinmiyor.)

3)Allah Teala, denizlerde çok büyük bir ateş halkedecek, böylece de denizlerin suları fokur fokur kaynayacak."

Bu iddialar karşısında Râzî'nin şu sözleri de en az iddialar kadar dikkate değerdir: "Ben diyorum ki, yapılan bu izahlar, hiçbirine gerek olmayan zorlama izahlardır. Zira, dünyayı harab etmeye, kıyameti getirmeye kadir olan zatın, denizlere güneşi, ayı atmasına, veya denizlerin dibinde cehennem ateşinin bulunmasına gerek kalmaksızın, ya denizlerin suyunu ateşe çevirmek yahut da başka bir şeyle o suları fokur fokur kaynatmak suretiyle denizlere böyle bir işlemden bulunmaya mutlaka ve mutlaka kadir olur."

Tekvir sûresinin diğer altı âyeti kıyamet/hesap gününü konu edinir. Bu âyetlerden 7 (1) mahiyeti kesin olmamakla birlikte kıyamet/hesap günü ile ilişkili açıklanmıştır. 10 (4)'e kozmik kıyametle bağlantılı anlam verenler olduğu gibi, kıyamet/hesap günü bağlantısı ile açıklayanlar da olmuştur. Diğer âyetlerin kıyamet/hesap günü ile ilişkisi açık olduğu için sadece mealleri bizim için yeterli olacaktır. Şimdi bu âyetlere tek tek bakalım.

7 (1)- "*Nefisler eşleştirildiğinde*": Nefislerin eşleştirilmesi mümin nefislerin *hûr-ı ıyn* ile, kafirlerin de şeytanlarla eşleştirilmesidir. Ademoğlu ile şeytanı aynı zincire eşleşmiş olarak vurulur. Nitekim Sâffât sûresinde "*Toplayın o zulmedenleri ve onlara eş olanları*"¹⁴² buyurulmuştur.¹⁴³ Zevc kelimesinin eş manasının yanında gurup manası vardır. Nefisler sağcı solcu ve öncü olarak guruplara ayrılır.¹⁴⁴ Nitekim Vâkıa sûresinde "*Üç gurup (zevc) olursunuz buyurulmuştur*."¹⁴⁵ Her gurup yandaşlarıyla yakınlaştı. Amelleriyle yakınlaştı dendiği gibi ruh ve beden buluştu da denmiştir.¹⁴⁶ "İnsanlar (amelleriyle) eşleştirilip (buna göre) şekillendirildiğinde; Buna göre kâfirler şeytanlarla, şarapçılar şarapçılarla, zinakârlar zinakârlarla birlik olurlar."¹⁴⁷ Râzî bu guruplamalara birkaç ilavede bulunduktan sonra şöyle söyler: "Bil ki, bahsettiğimiz bu görüşleri iyi anladığımızda, bunlara istediğin kadar ilavede bulunman imkan dahilindedir."¹⁴⁸

8-9 (2)- "*Diri diri toprağa gömülen kıza, hangi günah sebebiyle öldürüldüğü sorulduğunda*": Diri diri gömülen kız çocuğunun, hangi günahtan ötürü öldürüldüğü sorulması artık kıyamet/hesap gününden bahsedildiğinin kesin delilidir.

10 (3)- "*Amel defterleri açıldığında*": Amel defterlerinin kıyamet/hesap günü açılacağı şüphesizdir.

11 (4)- "*Gökyüzü sıyrılıp alındığında*," (*Gökyüzünün "küşitat" olması*): Maturîdî tercihte bulunmadan bu konuda iki görüş açıklar:

Birincisinde *küşitat* kelimesi sıyrılmak, soyulmak anlamındadır. Bu yıldızların dağılıp uçması, güneşin parlaklığının gitmesi ve göğün, yazılı belgelerin tomar halinde dürülmesi gibi dürüldüğü zamandır. Mukâtil ve Taberî bu görüştedir.¹⁴⁹

İkincisinde *küşitat*, *küşifet* demektir, yani "açıldı" anlamındadır. "Gökyüzü, aynen üzerinden örtüsü kalkan bir nesnenin açılıp ortaya çıkması gibi açılır. Tavanın sökülmesi gibi göğün sökülmesi için de *küşitat* denilir."¹⁵⁰ Zeccâc *Kaf*'la da *kef* le de söyleneceğini belirterek tavanın söküldüğü gibi sökülmek tanımını yapmıştır.¹⁵¹

Râzî iki görüşü birleştirerek "Gök, açılıp da, üst taraftan, yani cennet ve arşullah cihetinden koparıldığı zaman..." demektir ki, bu tıpkı, kesilmiş hayvanın derisinin ya da bir şeyin yüzünün, astarının sökülmesi gibidir.¹⁵²

12 (5)- "*Cehennem alevlendirildiği zaman*": Hesabın sonunda kötülerin gideceği mekan.

13 (6)- "*Cennet yaklaştırıldığı zaman*": Hesabın sonunda iyilerin gideceği mekan.

14- "*Herkes önceden hazırlayıp getirdiği şeyleri bilecektir*": Artık hesap bitmiş ahiret hayatı başlamıştır.

¹⁴² es-Saffat 37 / 22.

¹⁴³ Mukâtil, *Tefsîr*, 4/601;

¹⁴⁴ Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, 24/244-246.

¹⁴⁵ El-Vâkıa 56/7.

¹⁴⁶ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 290.

¹⁴⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/431.

¹⁴⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 31/67.

¹⁴⁹ Mukâtil, *Tefsîr*, 4/602; Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, 24/249.

¹⁵⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/432-433.

¹⁵¹ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 5/291.

¹⁵² Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 5/291.

1494 | Nurdane Güler. Kur'ân'da Kozmik Kıyamet ile Hesap Gününün İç İçeliği...

Görüldüğü üzere 10 (4). âyet hariç son altı alametin hesap günü ile alakalı olduğu kesindir. Göğün yarılması ve açılması aynı görüldüğünden, bu âyetin kozmik kıyamete aidiyetiyle, kıyamet/hesap gününe aidiyeti konusunda tereddüt edilmiştir. Daha önce İnfıtâr sûresinin birinci âyetini açıklarken verdiğimiz Mâturîdî izahı burada bir tereddüte mahal bırakmaz. Göğün açılması ayrı şey, yarılması ayrı şeydir. Bir noktaya daha dikkat çekmek gerekir. Şimdiye kadar incelediğimiz kıyametten bahseden âyetlerde kozmik kıyametten kıyamet/hesap gününe bir geçiş vardır; kıyamet/hesap gününden kozmik kıyamete değil.

Sonuç

Arapça ve Türkçe lügatlerde *kıyamet* hem dünyanın sonu hem de hesap gününü içeren bir anlama sahiptir. Oysa Kur'ân'da *kıyamet* kelimesi "kıyamet günü" olarak "yeniden diriliş ve hesap günü" anlamında kullanılmıştır. Dünyanın sonu/helaki anlamında ise en çok *es-sâetu* kelimesi ve bu âni çeşitli şekillerde niteleyen kelimeler kullanılmıştır. Kıyamet kelimesinin hem dünyanın sonu/helaki hem de "yeniden diriliş ve hesap günü" anlamında kullanılması farklı iki sürecin birbirine karıştırılmasına sebep olmaktadır. Öncelikle bu karışıklığa son vermek gerekir. Bu nedenle makalede genellikle *es-sâetu* kelimesiyle ifade edilen ve birinci sûrun üfürülüşü ile gerçekleşecek kıyamet *kozmetik kıyamet*, ikinci sûrun üfürülüşü ile gerçekleşecek kıyamet ise *kıyamet/hesap günü* olarak isimlendirilmiştir.

Kozmik kıyamet, Kur'ân'da birinci sûrun üfürülüşü ile başlar. Şiddetli sarsıntı, göğün yarılması, dağların birbirine vura vura toz duman olarak bulutlar gibi yürüyüşü, yıldızların kararıp dökülmesi, güneş ve ayın sönüp dürülmesi, denizlerin taşıp kaynararak yok olması, bütün bu olanlardan sonra dünyanın gerilmiş hayvan derisi gibi dümdüz olması kozmik kıyametin özellikleridir. Kıyamet/hesap günü ikinci sûr ile başlar. Gök ve yer büyük bir değişim geçirmiştir. Kur'ân'ın ifadesi ile gök açılmış kapı kapı olmuştur. Yer gerilmiş hayvan derisi gibi dümdüz olmuştur. Bu ortamda insanlar yeniden dirilişle ayağa kalkarlar. Gurup gurup olarak hesap yerine sevk edilirler. Ardından kimsese zerre miktarı haksızlık edilmeyen bir mahkeme ve cennet ceheennem vardır.

Kur'ân'da birbirinden çok farklı özellikteki bu iki süreç çeşitli özellikleri ile pek çok sûrede yer alır. Çok canlı ve dinamik bu tasvirlerde kozmik kıyamet ve kıyamet/hesap günü genellikle iç içedir. Dehşetli kozmik kıyamet sahnelerinden birdenbire yine dehşetli kıyamet/hesap günü sahnelerine geçiş Kur'ân'ın dinamik uslubu açısından olağan bir durumdur. Fakat böyle anlatımlarda arkadan gelen kıyamet/hesap günü tasvirleri önceki kozmik kıyamete ait anlatımların da kıyamet/hesap günü olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur. Örneğin Kâria sûresinde ilk beş âyet kozmik kıyameti anlatır. "Karia" kozmik kıyametin isimlerinden biridir. Korkunç felaket, korkunç ses ve yürekleri hoplatan dehşet gibi ifadelerle tercüme edilmiştir. İnsanlar o dehşet anında ateş etrafındaki pervaneler gibi oraya buraya savrulacaklardır. Dağlar atılmış renkli yün gibi olacaktır. Bu tablonun ardından gelen âyet tartışları ağır ve hafif gelenlerin hallerini anlatır. Dehşetli kozmik kıyamet sahnelerinden birdenbire kıyamet/hesap gününe ait vurgulara geçilmiştir. Bu hızlı geçiş ilk beş âyette çizilen tablonun da kıyamet/hesap günü manzaraları olarak anlaşılmasına yol açmıştır. Bu durumda *kâria* da ikinci sûru ifade eder. Oysa ki yukarıda da geçtiği üzere *kâria* kozmik kıyametin isimlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Aynı durum Zilzâl sûresinde de söz konusudur. Bu sûrede de yine ilk beş âyet, sûreye aynı zamanda isim olan şiddetli sarsıntıları, yerin ağırlıklarını atışını, insanın bu durum karşısında "*Buna ne oluyor?*" diyerek hayretini ve yerin Allah'ın kendisine bildirdiği haberleri anlatışını resmeder. Şiddetli sarsıntıların kozmik kıyametin tezahürü olduğu kesindir. Yerin ağırlıklarını atması, yerin içinin dışına çıkarak altüst olması olarak tefsir edilmiştir. Diğer ikisi hayretin ve Allah'ın hükmünde mutlak galibiyetinin ifadesidir. Fakat yerin ağırlıkları *insanlar* ve *cinler* olarak tefsir edilerek bu âyetin yeniden dirilişi ifade ettiği söylenmiştir. Bu durumda anlamlı bir bütünlük için arkadan gelen iki âyetin yer değişmesi gerekir. Yer içinde gizlediği ölülerini yeniden dirilişle açığa çıkarır. Hesap başlamıştır. Yeryüzü dile gelip üzerinde işlenen her şeyi anlatmaktadır. Onun bu işlevi karşısında insan şaşırması ve "*buna ne oluyor*" diyerek şaşkınlığını ifade etmiştir. Fakat bu durumda her

ne kadar takdim tehir ile anlamlı bütünlük oluşturulsa da ardından gelen “*İnsanlar bölük bölük kabirlerinden çıkarlar*” âyetine yer bulmak kolay olmaz. Makul olan ilk beş âyetin kozmik kıyamet, altıncı âyetin ise kıyamet/hesap gününe ait olduğunu kabul etmektir. Çünkü bir önceki sûre gibi altıncı âyetten itibaren insanların bölük bölük kabirlerinden kaldırılıp, zerre miktarı hayır işleyen de, zerre miktarı şer işleyen karşılığını göreceği bildirilmiştir. Bahsettiğimiz mahzurlarına rağmen bu sûrede de Kâria sûresinde olduğu gibi önceki âyetler sonraki âyetlerle irtibatlandırılmış ve sûrenin tümü kıyamet/hesap günü manzaraları olarak tefsir edilmiştir. Bu durumda *zilzâl* (yerin şiddetli sarsıntısı) ikinci sûre ile birlikte yeniden dirilişte gerçekleşir ki bu akla yatkın değildir. Örnek olarak incelenen İnfîtâr, İnşikâk ve Tekvîr sûrelerinde de benzer durum söz konusudur.

İncelenen örneklerin hepsinde kozmik kıyamet sahneleri önce, kıyamet/hesap günü sahneleri sonra yer almıştır. İç içe yer alan sahnelerde karmaşa olmayıp bir sıra oluşu dikkat çekicidir.

Kıyamet kelimesinin her iki süreç için birlikte kullanılışı süreçlerin birbirine karıştırılmasına sebep olmaktadır. Kur’ân’ın farklı isimlendirdiği bu süreçleri, birbirinden ayırarak isimlendirmek gerekir.

Kur’ân’ın bütünü içinde kozmik kıyamet ile kıyamet/hesap gününün özelliklerini iyi tesbit etmek, âyetleri yerli yerince değerlendirebilmek için çok önemlidir.

Kaynakça

- Arslan, Sinan. *Kur'ân'da Kıyametin Kopma Anının Tasviri -Tekvir Suresi Örneği-*. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Batuk, Cengiz. "Kıyamet Senaryoları". *Din ve Hayat* (Haziran 2012): 60-63.
- Bozkurt, Alettin. *Kur'ân'da Kıyamet*. Van: Yüzcüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001
- Çimen, Abdullah Emin. "Kur'ân-ı Kerim'de Bazı Kıyamet Sahneleri". *Din ve Hayat* (Haziran 2012): 30-34.
- Doğan, Mehmet. "Kıyamet". *Büyük Türkçe Sözlük* 11. Basım. İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.
- Düzgün, Şaban Ali. *Kelam El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed. "İkvm". *Lisânu'l-Arab*. 12/406. 15 Cilt. Beyrut: Dâru's-sâdr, 1414 h.
- İsfahânî, er-Râgıb. *Müfredâtü'l-elfâzi'l-Kur'ân*. Lübnan-Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1418/1997.
- Mustafa, İbrahim. Abdu'l-Kâdir, Hâmid. Ziyâd, Ahmed Hasan. Neccâr, Muhammed Ali. "sv'a". *Mu'cemu'l-Vasf*. İstanbul: Çağrı Yayınları, ts.
- Kahraman, Naci. *Kur'ân, Sünnet ve Pozitif Bilimlere Göre Kıyamet*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Kocabaş, Şakir. "Kur'an ve Hadislerde Kıyamet Günü". *Divân: İlmî Araştırmalar* 6/11 (2001/2): 129-154.
- Kutub, Seyyid. *Kur'ânda Kıyamet Sahneleri*. Çev. Süleyman Ateş. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.
- Maturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü ehli's-sunne*. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-kütübü'l-ilmîyye. 1426.
- Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-turâs, ts.
- Râzî, Fahrreddîn. *Mefâtihu'l-Gayb*. 3. Baskı. 32 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabî. 1420h.
- Sav, Adem. *Kârî'a Sûresi Bağlamında Kıyamet Sahneleri*. Bingöl: Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l beyan fi te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. B.y.: Müessesetü'r-risâle, 1420/2000.
- Taşçı, İbrahim. *Âyetlerle Kıyamet Sahneleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992.
- Taştekin, Osman. *Kıyamet ve Ahiretle İlgili Kavramların Öğretimi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998.
- Topaloğlu, Bekir. "Kıyamet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/516-522. Ankara: TDV Yayınları. 2002.
- Toprak, Süleyman. "Haşr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/416-417. İstanbul: TDV Yayınları. 1997.
- Tuncer, Ömer Faruk. *El-Hakka Suresi Tefsiri Denemesi ve Bu Suredeki Kıyamet Sahneleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1991.
- Türk Dil Kurumu. "Türk Dil Kurumu Sözlükleri". Erişim: 12 Temmuz 2020. <https://sozluk.gov.tr>
- Türkçe Kur'ân Mealleri. "Kârîa sûresi". Erişim: 21 Temmuz 2020. <http://kuranmeali.com/Sayfalar.php?sayfa=600>
- Yavuz, Ömer Faruk. *Kur'ân'a Göre Kıyamet ve Sosyal Hayatımıza Etkileri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- Yavuz, Ömer Faruk. *Kur'ân ve Kıyamet*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1997.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Ba's". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/98-100. İstanbul: TDV Yayınları. 1992.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. Hak Dini Kur'ân Dili. 10 Cilt. İstanbul: Azim Dağıtım. ts.
- Yüksel, Emrullah. "Hesap". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/240-242. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm. *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbihi*. Thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1408/1998.
- Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidî't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kitâbu'l-Arabî, 1407.